

Lakeret spillebord

Af cand.scient.cons. Susanne Barchalia

I 1700- og 1800-tallet var der en gevaldig travlhed på lakværkstederne i den kinesiske havneby Kanton. På værkstederne fremstillede man de eftertragtede lakerede møbler og genstande, som var blevet meget populære i Europa. Møblerne af træ, som blev fremstillet af møbelsnedkere, stod i stabelvis på værkstederne og ventede på at blive grunderet, slebet, lakeret og dekoreret. De europæiske kongehuse, adelen og de rige købmænd havde fået smag for de blanke, sorte møbler og genstande med de smukke, fremmede og inspirerende motiver af landskaber, ceremonier og interiører. Men der var alligevel grænser for, hvor fremmede møblernes udseende måtte være. Derfor fulgte både tegninger og skitser tit med bestillingerne fra Europa. Så selvom møblerne var elegant lakerede, var møbelstilen europæisk.

*Det istandsatte spillebord i rokokokabinettet på Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i 2008.
Mål: Længde 85 cm, bredde 84 cm, højde 74,5 cm. Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

Den lange rejse til Europa

Møblerne, der oftest var fremstillede som samlesæt, blev transporteret via søvejen med handelsskibe. Skibene var bygget til formålet, men pladsen ombord var trang. Derfor var det nødvendigt, at møblerne blev stuvet rigtigt under den lange rejse til Europa. Selvfølgelig medbragte både kaptajnen og besætningen ombord også deres egne mindre indkøb og souvenirs. Nogle blev solgt på auktioner efter ankomsten, hvor besætningen tjente en ekstra skilling oven i hyren. I dag er mange af de medbragte gaver, som sømændene havde med hjem, stadig bevaret hos slægtninge, hvor for eksempel et lakeret syskrin er gået i arv gennem generationer.

De lakerede samlesæt var allerede på værkstederne blevet forsynet med røde eller sorte kinesiske skrifttegn, som præcis indikerede hvilke dele, der passede sammen. Skrifttegnene er oftest bevarede, og de kan ses ved møblets samlinger og på skuffebagstykkerne. De kinesiske mærker var en stor hjælp, når de europæiske håndværkere skulle samle møblerne. Men trods mærkningen, blev mange møbler alligevel samlet forkert. Det kunne ske, hvis håndværkeren ikke

var opmærksom på betydningen af skrifttegnene, når møblet skulle skilles ad og samles igen. Det var afgørende for bevaringen, at møblet blev samlet korrekt. Med den betydelige import var det nødvendigt for de europæiske møbelsnedkere at ændre kursen. De begyndte ganske enkelt at efterligne de populære kinesiske, lakerede møbler. Der var ingen vanskeligheder med at fremstille møblet af træ, men den sorte, lakerede overflade og dekorationerne med metalpulvere i forskellige størrelser voldte alvorlige problemer. Selvom håndværkerne var snedige og fik sømændene til at indkøbe den originale lak i Kina, opstod der store vanskeligheder med at få den importerede lak til at tørre, efter den var påført møblet. Desværre havde sømændene glemt at få brugsanvisningen med. Lakken forblev klæbrig, den tørrede aldrig. Trods mange ihærdige forsøg på at efterligne den østasiatiske lak med europæiske materialer, fernisser og lakker, lykkedes det aldrig håndværkerne fuldkomment at opnå den eftertragtede kvalitet. Den østasiatiske lak adskiller sig nemlig markant fra de lakker og fernisser, som håndværkerne i forvejen anvendte. Lakken fra Østen er en organisk saft, som tappes fra specielle laktræer. Efter at lakken er tappet, renses og filtreres den. Den rå lak har en lys brun farve og konsistensen ligner sirup. Rålakken indfarves med for eksempel cinnober eller jernoxid. Hvert eneste laklag skal, efter det er påført basen af træ, hærde i et fugtkammer. Efter 8-10 timer i 80 % luftfugtighed er lakken hærdet, og samtidig er den resistent overfor syrer og baser. Ikke alene er lakken altså uopløselig, den har også en forebyg-

gende effekt på korrosion. Derfor anvendtes den også til rustninger af jern og våben. Ligeledes anvendes lakken stadig på fornemme brugsgenstande, blandt andet fordi den er vandskyende. Den effekt blev også udnyttet til beklædningsgenstande, hvor hatte, regnslag og parasoller ofte blev imprægneret med rå lak. Det kræver mange års uddannelse og erfaring at arbejde med østasiatisk lak. Den viden manglede de europæiske håndværkere. De blev utålmodige og kasserede den importerede lak, der erstattedes med europæiske materialer. I takt med efterspørgslen steg priserne på de importerede varer, fordi den originale lak altid har været et meget kostbart materiale. Interessen for de mindre kostbare europæiske kineserier voksede, og samtidig blev europæerne dygtigere til at kopiere den ægte vare. Allerede i 1688 blev der, på et engelsk forlag, udgivet en af de første håndbøger om lakteknikker. Bogen, som er skrevet af John Stalker, indeholder europæiske opskrifter på forskellige grunderings- og lakteknikker samt forlæg til dekorationsmotiver. Bogen blev en stor succes, og i en længere periode anvendtes den ikke alene af håndværkere, men også af kongelige og andre fornemme personer, som syslede med kineserier. Selvom interessen for kinesisk kunst dalede ved midten af det 19. århundrede, anskaffede Frederik VII i sidste halvdel af 1850'erne flere lakerede og forgyldte „kinesiske“ møbler til Jægerspris Slot. Møblerne er udført af „Konst-Laquerer og Decorateur“ A.W. Rønning, København. Ikke alene fremstillede A.W. Rønnings lakerfabrik kineserier, men de varetog også istandsættelser af lakerede møbler fra Kina.

Det lakerede spillebord fra Gammel Estrup

Baggrunden for denne artikel er en konserveringsopgave, som jeg foretog for Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i 2008. Min opgave, som konservator med 32 års erfaring i konservering og restaurering af østasiatisk og europæisk lak, var at istandsætte et lakeret spillebord. Møblet består af en lakeret bordplade og et sortmalet fodstykke. Den kvadratiske bordplade er delt i to sektioner, som er samlet med to hængsler. Bordpladen kan klappes sammen og foldes ud. De to paneler er fremstillet med den originale, østasiatiske lak, og de kan muligvis være udført i Kanton i 1800-tallet. Foldes bordpladen ud, er forsiden rigt dekoreret med kinesiske motiver. Dekorationerne er indrammet af ni kartoucher, der fungerer som ni små vinduer for beskueren. Det ene panels bagside er beklædt med brunt læder. Det andet panel er overmalet med ringe udførte efterligninger af kinesiske motiver. Det sortmalede fodstykke har balusterformede ben med akantusblade foroven. Fodstykket er uden tvivl fremstillet i Europa.

Bordpladen har fire hjørnebeslag. De er fremstillet af kobber, som er forsølvet. Netop den type beslag ses ofte på kinesiske lakerede møbler. De to hængsler, som samler panelerne, har været udskiftet mange gange, hvilket har medført, at områderne omkring beslagene var fuldstændig porøse og ødelagte. Derfor ankom møblet i flere dele til mit værksted, fordi beslagene havde mistet deres fæste. Bordet var en gammel bekendt, som jeg havde besigtiget mange år tidligere. Det indgår nemlig i en kort rapport fra Nationalmuseet, som beskriver de lakerede møblers bevaringstilstande på

Gammel Estrup i 1985. Gensynsglæden var imidlertid ret beskeden, fordi alvorligt skadede, lakerede møbler ikke har godt af at vente for længe på behandling. Efter de indledende undersøgelser på mit værksted i København var der ingen tvivl om, at det forsømte og hårdt kvæstede bord var en usædvanlig krævende opgave.

Bordets tilstand før istandsættelse

Bordpladens forside var vandskadet, overfladen var mat, nærmest grå, skjoldet og fyldt med kalkpletter. De smukke dekorationer var knapt synlige på grund

Nedbrudt overflade på det ene panels forside. Foto: Susanne Barchalia.

Bagside med læder. Foto: Susanne Barchalia.

Overmalet bagside. Foto: Susanne Barchalia.

af utallige lag af gamle fernisser og lakker. Den originale overflade var slidt bort. Overfladen består af fine lag klar lak, der beskytter motiverne mod lys og andre nedbrydende faktorer. Det sker meget ofte, at de tynde lag af lak bliver forvekslet med gammel røg og snavs, og derfor er de tit fjernet.

Laklagene manglede i større områder, og de resterende laklag havde rejst sig som fjedre af stål og mistet vedhæftningsevnen. Desuden var der foretaget omfattende reparationer og overmalinger på bordpladens for- og bagsider. Det ene panels bagside er beklædt med brunt skind, sandsynligvis monteret for at dække over en større vandskade. Den andet panels bagside er komplet overmalet med ringe efterligninger af kinesiske motiver.

De fire originale forsølvede hjørnebeslag, som er fremstillet af meget tynde kobberplader, var krøllede og havde en del skader. De små stifter, som holder beslagene, manglede delvist. Det ene af de beslag, som holder bordpladen sammen, var alvorligt beskadiget. Det europæiske fodstykke var forsømt. Akantusbladene har oprindeligt været forgyldte, nu var de sjuksket overmalet med fed bronzemaling.

Bordet under istandsættelsen

Det kræver mange års erfaring at kunne bestemme grunderingssammensætningen, vurdere hvor mange originale laklag, der stadig er bevarede, kende dekorationsteknikkerne og derefter bruge oceaner af tid til at gennemskue de materialer, som har været anvendt til

Opskaldninger i laklagene og gamle reparationer. Foto: Susanne Barchalia.

Porøst grunderingsmateriale og opskaldninger. Foto: Susanne Barchalia.

reparationerne. Meget ofte tilfører de tidligere istandsættelser omfattende skader på originalmaterialet. Den originale østasiatiske lak kan ikke tåle at blive forsejlet med „fremmede“ lakker og vokser. Forenklet sagt, medfører spændingsforholdet mellem den originale lak og de „fremmede“ materialer, at de underste grunderings- og laklag rejser sig som stålfjedre.

Inden fastlægningen skal de porøse og løse grunderingslag, som består af ler, lak og vand konsolideres. Derefter fastlægges de mindre løse opskalninger i laklagene. De hårde laklag fastlægges mange gange med forskellige opløsninger af fastlægningsmidler. De

sprøjtes i afmålte mængder ind under opskalningen med fine kanyler. Derefter lægges en opskalning ad gangen i spænd. Mens fastlægningsmidlet tørrer, justeres skruetvingerne cirka hver time, for at undgå at opskalningen knækker. En alvorlig opskalning kan snildt tage en uge at fastlægge. Under fastlægningsarbejdet er det vigtigt at undgå at fastlægge de reparationer, som skal fjernes.

Inden jeg beslutter hvilke reparationer, der skal fjernes, er det vigtigt at huske, at tilføjelserne og reparationerne også rummer en stor del af genstandens historie, som i fremtiden kan være en vigtig informationskilde

Opskaldning i spænd. Foto: Susanne Barchalia.

for kulturhistorisk og kunsthistorisk forskning. Men da de værste af reparationerne var direkte ødelæggende for originalmaterialet og bordpladens udseende, blev de først dokumenteret og derefter fjernet.

Reparationerne bestod af læderlapper, som var lagt fast med varm lim. Limen havde arbejdet sig ind i grunderingsmaterialet, som består af ler, lak og vand. Derfor var det meget vanskeligt at fjerne de stykker af læder, som havde været anvendt som erstatning for de mange laklag, der manglede på panelerne. Oven på læderlapperne lå et tykt lag farvet voks. En ret usædvanlig restaureringsteknik, som jeg ikke tidligere har stiftet bekendtskab med. Det mest almindelige var at benytte kridt eller gips som udfyldningsmateriale.

Efter at de værste reparationer var fjernet, blev de omgivende laklag igen fastlagt. Derefter blev grunderingslagene bygget op og retoucheret. Områderne, der var ødelagt af beslag og hængsler, blev konsolideret, bygget op og retoucheret. Læderet på bagsiden af det ene panel blev lagt fast. Den anden bagside, som er bemalet, blev fastlagt og retoucheret.

Den sidste manøvre i proceduren var at etablere en smuk overflade - den må ikke være for prangende og skal passe sammen med det øvrige interiør i udstillingen. Lakken, jeg anvendte til dette formål, importeres fra Japan. Lakken er en organisk saft, som stammer fra en nød. Den opfører sig omtrent som den originale lak, men kræver ikke hærdning i fugtkammer.

Den specielle lak anvendes til møbler, der ikke kan tåle gentagne ophold i fugtige omgivelser. Med forskellige opløsningsmetoder renser jeg først pletterne og

Reparation med læderlapper. Foto: Susanne Barchalia.

overfladen, inden jeg til sidst stryger de øverste lag af lak på med brede pensler. Overfladebehandlingen kræver rutine og kan ende i kaos, hvis der ikke benyttes de rigtige materialer og teknikker.

Hjørnebeslagene af forsølv kobber blev rettet ud, og de beslag, som var beskadiget, blev loddet og forsølv. Samtidig blev der fremstillet små stifter,

som også blev forsølv. De to hængsler, som holder de to paneler samlet, blev restaureret. Fodstykket blev afrenset, bronzemalingen, som var løbet ned ad det ene ben, blev fjernet. Overfladen på fodstykket blev til sidst behandlet med en tynd voksblending.

Bordet i udstillingen

Bordpladen er for svag til at blive udstillet komplet foldet ud. Det anbefales, at den ene klap monteres op ad en væg. Sikringen, for eksempel to små vinkler beklædt med sort filt, monteres på væggen, således at vinklerne griber fat om to punkter på den øverste kant af panelet. Den del af vinklen, som holder på klappen, er beskyttet

Bordpladen efter istandsættelse, hvor læderlapperne er fjernet. Foto: Susanne Barchalia.

Bordpladen før istandsættelse. Foto: Susanne Barchalia.

Bordpladen efter istandsættelse. Foto: Susanne Barchalia.

med sort filt, for at undgå, at bordpladen beskadiges. Bordet med den løse bordplade er hermed sikret. Spillebordet blev afleveret til museet sammen med en anvisning om vedligeholdelse af lakmøbler.

Det har været en fornøjelse at løse opgaven. Jeg er samtidig taknemlig for den interesse og støtte, som museumsinspektør Marie Aaberg Andersen har udvist gennem det halve år, opgaven stod på. Billederne, som bliver brugt i artiklen, er dokumentationsmateriale fra istandsættelse af bordet i 2008.

Spillebordet efter den omfattende istandsættelse. Foto: Susanne Barchalia.

Gode råd om lak

- Kontakt en ekspert, få genstanden vurderet. Interessen for kinesiske, lakerede møbler og genstande er steget markant, og vurderingspriserne er anseelige for særlige tidsperioder.
- Ønskes genstanden bevaret - kontakt en ekspert.
- Daglig vedligeholdelse: Hvis den sortlakerede overflade med dekorationer er støvet eller snavset, må der alene anvendes en blød børste og kleenexservietter ekstra soft. Man må hverken bruge vand, sprit eller andre rengøringsmidler, da de opløser de øverste laklag. Voks og polerervokser er ligeledes bandlyst, da de slider den originale overflade væk.
- Forsøg ikke på egen hånd at oplakere, da ingen af de lakker, som forhandles i Europa, er egnede til formålet.

Litteratur

Barchalia, S.: „Japanske lakarbejder“, p.145-151. i: *Nationalmuseets Arbejdsmark*, Kbh.1983.

Clemmensen, Tove og Mackeprang, Mogens B.: *Christian IX's Palæ på Amalienborg 1750-1906*, Kbh. 1956.

Clemmensen, Tove: *Nationalmuseets videnskabelige undersøgelser af inventaret på Fredensborg Slot*, Kbh.1961.

Clemmensen, Tove og Mackeprang, Mogens, B.: *Kina og Danmark 1600-1950. Kinafart og Kinamode*, Kbh. 1980.

Clemmensen, Tove: *Skæbner og Interiører. Danske tegninger fra barok til klunketid*, Kbh. 1984.

Stalker, John: *A Treatise of Japaning and Varnishing*, 1688.